

De Priesters en Priesteressen bij de Sa'dan-Toradja's ¹⁾

door

Dr. H. van der Veen.

I. De To Minaa.

Worden in het hier medegedeelde geen zegslieden genoemd en geen namen van bepaalde streken opgegeven, dan zijn de mededelingen uit Kesoe' afkomstig en de meeste van Angin-angin. De zegslieden zijn de reeds in de vorige aantekeningen genoemde.

1. Oorsprong en positie der To minaa.

Omtrent de oorsprong van de To minaa geeft Van de Loosdrecht in zijn aantekeningen van de godsdienstige begrippen der Sa'dan-Toradja's, naar mededelingen van Ne' Pong Pasero te Pangrante (Kesoe') de naam Londong di Langi', „Heer in het Uitspansel" op. In Pangala' kregen de heer J. Kruyt en ik de namen La'lang Langi', „Zonnescherm van de Hemel", of Batara Palinge opgegeven als de voorvader der *to minaa*, een der acht kinderen van Datoe Laoekoe'.

*) De Heer J. Kruyt heeft in zijn opstel „De Boea' en eenige andere feesten der Toradja's van Rantepao en Ma'kale" (Tijdschrift Bat. Gen. deel 60, bl. 45—77, en 161—186) reeds een en ander van de priesteressen (*boerake*) bij de Tae'-sprekers, zoowel in het Sa'dan-gebied als in Rongkong medegedeeld. Ik verzocht Dr. H. van der Veen mij eenige mededeelingen omtrent de twee soorten van priesters en priesteressen, die de Sa'dan-toradja's hebben, te doen. Dr. Van der Veen heeft aan dit verzoek op zoo grondige wijze voldaan, dat ik gemeend heb, de door hem gezonden aantekeningen over dit onderwerp afzonderlijk te moeten uitgeven. Ze worden gevolgd door eenige aantekeningen over hetzelfde onderwerp, die de Heer Van der Miesen te Mamasa zoo goed was mij te zenden.

ALB. C. KRUYT.

→ ? Blijft
wordt h. vooraf
geen te bevestigen
3734

Verder werd daar gewag gemaakt van den *to minaa* in den hemel: Pong Tamboeli Langi' (*tamboeli* betekent „ergens een gat graven”). De *to minaa* echter die uit den hemel neergedaald de eerste offerplechtigheden op aarde verricht heet Pong Tamboeli Boentoe. Hij offert een kip bij gelegenheid van de huwelijksplechtigheid van Manoeroen di Langi' en Maring di Likoe (*likoe* is „kolk, diepte in een stroom”); en later ook weer, toen de eerste timmerlieden Pong Kate'bak (*kate'bak*: „iemand die onder het praten telkens op iets anders overspringt”; *te'bak*: „een keep geven ergens in, iets een weinig uithollen”) en Pong Pande Pantanga' (*patanga'*: „iemand, die nadenkt, overlegt”; *pande*: „iemand bedreven in een handwerk”) een huis zouden gaan bouwen.

Ook wordt een *to minaa*, Pong Tamboeli Boentoe, vermeld, een der acht kinderen van Pong Tandi Minanga (*tandi minanga*: „het onderstel van de samenvloeiing van zee en stroom”), een der acht kinderen van Pong Leleongan (*leleongan*: „de schaduwtak, die zich verplaatst”) en Maring di Likoe. Genoemde Pong Tamboeli Boentoe is een van de drie personen, die ontkwamen bij de watervloed te Roera. Met den *to minaa* Boea Oeran („hagel”) van Tikala, mens geworden hagel, en den op den Sesean neergedaalden *to minaa* Soeloara' („wiens borst straalt als een fakkel”) vervulde hij de *to minaa*-werkzaamheden op het la'pa'-feest, dat de bloedschandeschuld van Roera moest uitwissen. Genoemde Pong Tamboeli Boentoe huwde met een vrouw uit een stuk *bamboe ao'* te voorschijn gekomen, dat door hem open gespleten werd. Die vrouw heette: Limban di Ao'.

Volgens Ne' Panda, *to minaa* in Angin-angin, was Kamboeno Langi', of ook Tadoeng Madaoan (*tadoeng*: „zonnesherm”; *madaoan*: „wat zich op de allerhoogste plaats bevindt”) de eerste *to minaa* in de hemel. Volgens Demme, voormalig hoofd van de kampong Pao (Kesoe')

was Kamboeno Langi' (*kamboeno*: een soort waaierpalm, waar men zonneschermen van maakt), de zoon van Datoe Laoekoe'. Hij trad (hier worden weer de mededelingen van Ne' Panda gevolgd) voor het eerst als priester op, toen Banno Boelaan („het gouden rijstewater”), het kind van Poeang Matoea, ziek was. Zijn kind daalde langs de hemeltrap naar de aarde neer: *lo' engkokna padang*: „in het Zuiden, bij de stuit van de aarde”.

In Pangala' is het *to minaa*-schap erfelijk en kunnen slechts mannen van de *to makaka*-stand dat ambt bekleeden.

In Rante Balla is het ook erfelijk, maar kunnen ook *kaoenan to minaa* zijn, vrouwen echter niet.

In Kamboetoe, Boerake (Ma'kale) en Kesoe' komen de *to minaa* soms uit de familie van zulk een voort, maar kunnen ook anderen als *to minaa* optreden. Ne' Ambo' van Boerake vertelt: Wanneer iemand gedroomd heeft, dat hij de trom sloeg is dat een bewijs dat hij geroepen is tot het *to minaa*-schap; hij zal dan een knap priester worden: *to minaa ranggalila*, „een priester met een rappe tong”. Wanneer iemand gedroomd heeft, dat hij op de fluit speelde, zal hij *to minaa* worden, maar een van mindere bekwaamheid, *to minaa oeloe manoek*, „een priester als een kop van een hoen”; en droomt iemand op de mondharp, *karombi*, te spelen, dan zal hij een *to minaa oeloe kasisi*, „een muggekop-priester” worden.

Een *poeang* treedt niet op als priester evenmin als *mangkambi' aloek padang*, als voorganger bij de rijstoffers.

Wanneer zeer aanzienlijke *to makaka* een offerplechtigheid laten volbrengen, dan treedt daarbij in de regel geen *kaoenan to minaa* zelfstandig op. Het offer zal geen voldoende zegen brengen aan de offergevers, wanneer een onvrije dat verricht.

Heeft op het *meraoek*-feest het *massomba tedong*, „het wijden van de te slachten buffel”, of op het *ma'boea*'-feest het *massinggi*, „het zegenbeden uitspreken” plaats, dan spreken eerst de *to makaka to minaa*, en daarna de onvrije priesters. Een *to makaka*-priester kan ook optreden, wanneer een onvrije een offer voor zich moet laten verrichten. Vrouwen treden in den regel niet op als *to minaa*. Het is vroeger een enkele maal voorgekomen, dat een vrouw optrad als priesteres, zooals in Lolai (onderdistrikt van het landschap Pangala') en in Saloe (dorp in Nonongan, onderdistrikt van het landschap Kesoe'). De vrouw in Saloe was uit een *to minaa*-familie, dochter van een priester. Deze vrouwen zeiden de priester-litanie op, die geciteerd wordt voor de strijd. Zij zaten daarbij en stonden niet, zoals de mannen en hadden ook niet, als de mannen een lans of stok in de hand. Zij kregen ook geen beloning.

Iemand kan als *to minaa* beginnen op te treden zonder voorafgaande inwijdingsplechtigheid. Wanneer zo'n nieuweling, hetzij een zoon van een priester of iemand buiten een *to minaa*-familie voor 't eerst is opgetreden, krijgt hij daarna het gebruikelijke aandeel van het vlees en is daarmee als priester erkend.

In Pangala' deelde men mij mede dat door *to minaa* en *boerake* dezelfde goden worden aangeroepen, Poelang Matoea, *deata*, en de tot *deata* geworden voorvaderen. De *to minaa* zoowel als de *boerake* staan onder bescherming van Polopadang, den *deata* van Kesoe'. *To minaa* van hoge afkomst worden, evenals de *boerake* na hun overlijden *disinggi*', zoals geschied is met den *to minaa* Ang Pangallo, den vader van het huidige landschapshoofd van Pangala', het afgelopen jaar. Dit geschiedt de dag voorafgaande aan die, op welke de overledene uitgedragen wordt naar de *rante*, de plaats waar de karbouwen geslacht worden. Nadat het lijk op de baar gelegd is, treden twee *to minaa* op, waarvan de een aan het hoofdeinde van het lijk staat,

de ander aan het voeteneinde. Zij gaan driemaal om de baar heen en voeren daarna om beurten het woord, de grootheid en rijkdom van den overledene roemend.

To minaa worden op dezelfde wijze bijgezet als andere overledenen. Zij kunnen zoowel in een rotsgraf, *liang*, als in een uitgehouwen steen, waarboven een huisje, *patane*, worden bijgezet; zij worden in het graf van hun familieleden begraven.

Een *to minaa* kan huwen met een *boerake tatikoe* (zie beneden).

In Ma'kale (Boerake) en Kesoe' luiden de woorden van de dodenzang, *badong*, voor een overleden *to minaa* anders dan voor andere lieden.

Overal, waar ik daaromtrent informeerde, verklaarde men mij, dat overleden *to minaa* op dezelfde wijze het zielenland bereiken, als andere overledenen en daar niet op een biezondere plaats vertoeven.

In Kesoe' kan een *to minaa* het ambt van *to menani* vervullen, de man die de litanie zingt en de buffel offert op het *ma'boea'*-feest. Deze *to menani* moeten afstammelingen zijn van *to menani*. Een *to minaa* kan niet het *boerake tambolang* (zie hieronder)-ambt vervullen, evenmin als dat van *to ma'gandang* op het *ma'boea'*-feest. Een *indo' padang*, „voorganger bij de rijstcultus” kan als *to minaa* optreden, mits hij ophoudt als *indo' padang* werkzaam te zijn. Een *to minaa* kan huwen met een *boerake tambolang*.

Wanneer een *to minaa* optreedt bij een plechtigheid aan de *deata* gewijd, heeft hij zich te onthouden van mais, knolgewassen en vlees afkomstig van dieren op een dodenfeest geslacht.

Volgens Ne' Kendek van Saloe hoedt de *to minaa* de *aloeok soeroe'*, „de offers om de schuld uit te delgen”, de *boerake de aloek boea'*, „(de zegen afsmekende) *boea'*-cultus”; de *indo' padang* de *aloeok padang*, „adat en ceremoniën op den akker betrekking hebbende”, en de *to mabeloen*, „de dodeninwikkelaar”, de *aloeok to mate*,

„adat en voorschriften tegenover de overledenen in acht te nemen”; wanneer er een sterfgeval is in zijn familie kan een *to minaa* ook *maro'* zijn, d.i. de rouwgebruiken in acht nemen.

2. *Werkzaamheden van den to minaa.* Bij verreweg de meeste offers en plechtigheden treedt de *to minaa* als officiant op. Bij het *la'pa' kasalle*-feest vervult hij een ondergeschikte rol naast de *boerake*. (Zie: De Boea' en eenige andere feesten der Toradja's van Rantepao en Ma'kale door J. Kruyt, Tijdschrift Bat. Gen. Deel LX, bl. 45—77 en 161—186).

Bij het *la'pa' padang* of het *boea'*-feest is de *to menani* de offeraar, terwijl de *to minaa* de zegenbeden uitpreekt, *massinggi'*. Op dat feest worden ook enige offers verricht door de *parenge'*, het adathoofd, en den *indo' padang* (zie beneden).

Bij alle plechtigheden de rijstcultus betreffende, treedt de *indo' padang* (elders *boenga' la'lan*, „de openaar van de weg”) op. Bij het *menammoepare*-offer, dat gebracht wordt, voordat men gaat oogsten, spreekt de *to minaa* een zegenbede uit over het te slachten varken, waarna het offer verricht wordt door den *indo' padang*.

Bij het *mangrara banoea*, „de plechtigheid waarbij zegen over het van een nieuw dak voorziene stamhuis wordt afgesmeekt”, is òf de *indo' padang* òf de *parenge'*, het adathoofd, de leider, en draagt het offer op (de *to minaa* spreekt een zegenbede over het te offeren varken uit, opdat de tekens van gal en bloed goed zullen zijn), terwijl bij de *maro-* en *ma'boegi'*-feesten als ziekteverdrivende plechtigheden, de *to ma'dampi*, „de medicijnmeester”, de offer- en andere ceremoniën verricht.

Bij het jaarliks terugkerende offer voor de *liang*, het rotsgraf, aan de afgestorvenen (*ma'tomatoea*, *ma'nene'* of *mangeka'*) gaat de oudst aanwezige voor, ook al is hij geen *to minaa*. In alle andere gevallen fungeert de *to minaa* als priester. Zo bij alle zoenoffers: het *ma'ramboe langi'*, „het offer om verzoening te doen voor

gepleegde bloedschande". Verder het *mengkalosso'*, het bekennen van een overtreding van adat en zeden aan de goden, de voorouders, aan Poeang matoea, waarbij dan gevraagd wordt: *pemaliraka Pong Toelak Padang*, „is het pemali, verboden, Pong Toelak Padang" (deze naam betekent: „de stutbalk van het veld"). Hierbij wordt niets geofferd, maar vastgesteld, wat voor offer later gebracht zal worden.

Wanneer men ziek is of zich aan een of ander vergrijp schuldig gemaakt heeft, wordt de *to minaa* geroepen, en voert het *ma'rebongan didi* uit. Hierbij legt hij een aantal lidi (bladnerven of stokjes) voor zich neer, waarvan elk een der offers voorstelt. De zieke of schuldige kan dan kiezen welk dier offers hij later zal laten verrichten. Bij gelegenheid van het *ma'rebongan didi* wordt niets geofferd, maar pas later, in geval van ziekte, wanneer de zieke hersteld is. De keuze is dan uit een der volgende offers: *ma'tadoran*, waarbij een offerstaak, *tadoran*, wordt opgericht; *menammoe*, als het vorige, waarbij echter ook een varken kan worden geslacht in plaats van een kip; *ma'tete ao'* (zie onder de aantekeningen 7a; van deze uitdrukking wordt ook de volgende verklaring gegeven: het *ma'tete*, „betreden, over iets smals gaan", als een paar bamboes, wordt gezegd van het varken, dat op een *ao'*-bamboe gelegd wordt boven een vuur om de haren er af te schroeien); *manganta'* (zie onder de bovengenoemde aantekening; *anta'* betekent „geleiden"); *ma'parekke para*: bij deze gelegenheid wordt een varken in huis geslacht, en de offerpakjes op de *palandoean*, „het rekje boven de haard, waar het brandhout bewaard wordt", neergelegd; vandaar ook de naam: *parekke para*, „het naar boven doen gaan naar het rekje"; dit offer wordt eveneens als de bovengenoemde door den *to minaa* opgedragen.

De dag volgende op het *ma'rebongan didi* vindt het *ma'pallin* plaats: daarbij wordt door den *to minaa* een kip geslacht voor de *batitong*, „de weerwolf", bestemd; dit

offer wordt op een onbewoonde plaats buiten het dorp gebracht. Den daarop volgende dag worden enige stukjes bamboe of enige stukjes bladnerf uit het huis van de zieke of schuldige naar buiten gebracht, waarbij een kip geofferd wordt door den *to minaa*. Deze plechtigheid heet *oentang soei kajoe-kajoe*, „houtjes naar buiten brengen”. Deze houtjes of bladnerven worden in een greppel of riviertje neergeworpen. De dag daarop wordt een kip geofferd aan de voorouders door den *to minaa* op een plaats buiten het dorp, welk offer *lika' biang* genoemd wordt. *Biang* zijn de rietstengels, waarmee de *to minaa* wichelt; *lika'* wordt gezegd van iets, dat omgebogen ergens ingestoken of ingedrukt wordt. Met het *ma'rebongan didi* gaat gepaard het *oemsebang biang*, „het ineens recht doorhakken van de rietstengel”. Daarbij staat de *to minaa* met het gelaat naar het Noordoosten gericht en splijt een rietstengel. Ligt de naar rechts omvallende helft met de holle zijde naar boven en de naar links omvallende halve stengel met de bolle zijde naar boven, dan is dat een goed teken en omgekeerd een slecht teken. Liggen beide met de bolle of holle zijde naar boven, dan moet de handeling herhaald worden. Dit *oemsebang biang* heeft ook plaats voordat men op reis gaat of voordat men gaat dobbelen.

Daarna heeft het *boeak soeroe'* plaats: „het omkeeren van het offer”, waarbij aan de goden geofferd wordt door den *to minaa*, en of het *matete ao'* of *manganta'* verricht wordt.

Wanneer men een slechte droom gedroomd heeft, wordt de *to minaa* geroepen, die de inhoud van de droom vervangt: *sebang tindo*. Daarbij wordt dan ook door middel van het *ma'rebongan didi* bepaald welk offer men later zal brengen, en aansluitende aan het wichelen de bovengenoemde reeks offers, als *ma'pallin* enz. verricht, waarbij voor het bovengenoemde *boeak soeroe'* nog het *alonan biang* plaats heeft, waarbij door den *to minaa* een

kip vóór het huis van degene, die gedroomd heeft geslacht wordt; *alonan* betekent hoofdkussen.

Verder treedt de *to minaa* op bij het *oerana kandean bai*, „het met bloed bestrijken van de varkensetensbak”, waarbij een kip geslacht wordt en geofferd bij het varkenshok en de *paloengan*, „de etensbak der varkens”, met het bloed daarvan besmeerd wordt. Dit offer dient om de vruchtbaarheid van de varkens te bevorderen.

Verder het: *oentammoei lalan tedong*, „het ontmoeten van de weg der buffels”, waarbij een varken bij de *to' soeloe'*, „de uitgang van de buffelstal”, geslacht wordt. De latten van die deur worden met het bloed van dat varken bestreken. Dit offer moet zegen aanbrengen aan de buffels.

In Pangala' wordt ook geofferd voor de mand waarin de kippen zitten te broeden. De *to minaa* treedt daarbij op. Verder worden er vier kippen geofferd om zegen over de honden af te smeken en de etensbak der honden met het bloed daarvan besmeerd. Wanneer een buffel gejongd heeft, wordt daar ook een varken geslacht en het offer door den *to minaa* verricht.

Wanneer men een karbouw gekocht heeft, offert men een varken in huis. Acht stuks *oeang*, besnoeide dubbeltjes, worden vóór de nieuw gekochte buffel op de grond gelegd, en worden na afloop van de plechtigheid den *to minaa* gegeven (al het bovenstaande geldt alleen voor Pangala'). Bij een huwelikssluiting, waarbij aan de goden geofferd wordt, *sinasoean sikoerinan*, „voor of met elkaar koken”, treden twee *to minaa* op. In Pangala' wordt in geval van echtscheiding vóór het huis van degeen der echtelieden, die door de ander verlaten wordt, een varken geofferd door den *to minaa ma'tingajo*, „zich stellen voor (iemand of iets)” geheten. Ook wordt de *to minaa* geroepen bij de berechting van een rechtzaak om de opgelegde eed voor te spreken. Gold het een kwestie betreffende de grens van een rijstveld, dan moest de eed op de sawahdijk afgelegd worden, en werd daarbij

een casuarine-paal door den *to minaa* op de als echte grens aangewezen plaats in de grond gedreven. Ook bij het *meraoek*-feest, hetgeen bij herstel na ziekte, na een goede oogst of om andere redenen gevierd kan worden (a.o. wanneer men zich vroeger aan een of andere overtreding heeft schuldig gemaakt, welke door een zoenoffer was uitgedelgd, en men daarna voorspoedig geweest is), verricht de *to minaa* het offer en spreekt vooraf de zegenbede uit over de te slachten buffel.

Eveneens is de *to minaa* de offeraar bij de *mangrara pare*-plechtigheid, waarbij verschillende varkens op de *pangrampa*, „plaats waar de rijst gedroogd wordt”, geslacht worden, wanneer de geogste rijst op die plaats te drogen gelegd is. Dit offer wordt gebracht aan de tot god geworden ziel van een enige jaren geleden gestorven machtig en rijk man.

In Pangala' heeft de *to minaa* nog een aantal offers bij de rijstbouw te verrichten. Voordat de rijst uitgezaaid wordt, verricht de *to minaa* het *medatoe*-offer, waarbij een haan op een heuvel geofferd wordt. Bij het *mangrakkan*-offer, hetgeen geschiedt, voordat men met oogsten begint, offert de *to minaa* vóór het huis van degene die zal gaan oogsten, een kip. De dag daarop offert hij op het rijstveld. Bij het inbrengen van de rijst in de schuur offert hij voor de rijstschuur, bij het sluiten van de rijstoffers, *ma'bilendak*, offert hij ook voor de rijstschuur, en bij het openen van de schuur eveneens. (Tot zoover de gebruiken in het landschap Pangala').

Bij een geval van een langzame bevalling wordt de *to minaa* geroepen, en dan roept hij de voorouders en goden aan en de overleden verwanten, zeggende, dat er misschien iemand is, die kwaad spreekt van de kraamvrouw. Wanneer een vrouw kinderloos blijft, gaat de *to minaa* een kip of varken slachten op de berg Kesoe' of bij de Eran Batoe, „de stenen trap”, bij het dorp Pao, een stuk rots aan de oever van de Sa'dan-rivier, waar water uit welt. Die rots is een tot steen geworden mens.

Men noemt die plechtigheid *oenalli anak*, „een kind koopen”.

Wanneer een man door de *deata* (goden) aangegrepen wordt, en de roeping tot *boerake tambolang* ontvangt (zie beneden onder *boerake*), dan geraakt hij daarvan in een toestand van opwinding. Wanneer hij daarvan weer tot zichzelf gekomen is, wordt een kip aan de voorouders en een aan de goden geofferd. Bij dat offer treedt ook de *to minaa* als offeraar op.

Bij het uittrekken ten strijde smeekte vooraf de *to minaa* zegen af over de strijders vanaf een heuveltop. Nadat de strijders waren vertrokken, deed de *to minaa* dat nog enige malen. Hij had daarbij een stok in de linkerhand. In Rante Tabang had de priester daarbij een lans in de rechterhand. Ging men ten strijde om wraak te nemen over een gedode stamgenoot, dan nam hij het schild op, *oenambo' baloelang*, „het schild zaaien”, geheten, en smeekte de *to minaa* zegen af. Met een gesnelde kop teruggekomen werd door de *to minaa* een varken geofferd waarvan de kop aan de voorgevel van het huis werd opgehangen.

In Rante Tabang was het gewoonte, dat de *to minaa* sprak, wanneer het lijk van een in de strijd gedode dorpsgenoot het dorp binnengebracht werd, vóór het huis van de gedode staande, een lans in de rechterhand. Men wachtte met het voltooien van de lijkbezorging van zulk een gesneuvelde totdat men een wraakoffer genomen had en een kop van de tegenpartij gesneld had. Voordat men uittrok om wraak te nemen, smeekte de *to minaa* zegen af. Wanneer men met een gesnelde kop terugkwam, moest de *to minaa* door zijn woorden weer de slechte invloed van die kop uitgaande afweren, *massarrin toe kadakena*, „het slechte wegvegen”. De gesnelde kop werd geplaatst op de plaats van het hoofd van den gesnelde, wiens hoofd genomen was. Den dag daarop werden de karbouwen op de feestplaats geslacht, van welke er één door den *to minaa* gewijd werd, *ditangdo*. Den dag daarop

werd de kop van de *parepe'*-buffel naar het rotsgraf gebracht. Bij iemand van gegoede familie, die een natuurlijke dood gestorven is, word die buffel zelf naar de plaats van het graf gevoerd en daar geslacht.

Wanneer men in Pangala' er op uitging een kop te snellen voor een dode die *dibarati*, d.w.z. voor wie een kop gehaald moest worden, dan smeekte de priester ook eerst zegen over de snellers af.

Ook bij de lijkbezorging speelt de *to minaa* een rol.

Op de avond van de *ma'doja-tanga*-plechtigheid, bij welke gelegenheid op een groot dodenfeest een buffel geslacht wordt, de avond, voordat de buffels op de feestplaats geslacht worden, *ma'batang*, is de *to minaa* aanwezig, en heeft het *ma'kakaroen* plaats. De *to minaa* stelt den familieleden dan voor bij de lijkbezorging de *mangrapa'*-plechtigheden te volgen, waarbij dus de dode in de *rapasan*, de kist, gelegd wordt. De *to minaa* spreekt daarbij de volgende woorden:

*La mipaalairaka saloe kajoe
Tana' to dolo kasera tedong.*

„Zult gij hem (de dode) de houten stroom doen nemen, het voorbeeld van oudsher der voorouders, negen buffels”. Met de houten rivier is hier de *rapasan* bedoeld. De negen buffels zijn de oorspronkelijk alleen volgens de adat vereiste op het *mangrapa'*-dodenfeest.

Wanneer de familieleden het feest op bescheidener schaal wensen aan te richten, dan vraagt de *to minaa* vergiffenis en biedt zijn verontschuldigen aan aan de overledene en stelt dan een feest van mindere orde voor. Op dien avond krijgt de overledene ook een andere naam, wanneer het *mangrapa'*-dodenfeest gevierd wordt, en noemt de *to minaa* enige namen op. waaruit de familieleden een keus doen.

Wanneer de buffels geslacht worden op de *ma'batang*- en *ma'palao*-plechtigheden, roept de *to minaa* van af de stellage de namen der verschillende voorouders en stamhuizen op en werpt hun een klein stukje vlees toe.

In Rante Tabang wordt de dag, nadat de riten van de lijkbezorging een aanvang hebben genomen, een aantal varkens en een buffel vóór het huis van den overledene geslacht, waarbij de *to minaa* een litanie opzegt, daarbij een lans in de rechterhand houdend.

In Baloesoe wordt drie dagen voordat de dode naar de feestplaats uitgedragen wordt wanneer de *toeang-toeang*, de bamboekokertjes, aangedragen worden, die later in serieën van drie, twee en een aan een lijn ophangen vóór de dode uitgedragen en op de feestplaats opgehangen worden van het huisje waar 't lijk geplaatst wordt tot aan de *bala'kajan*, de stelling vanwaar het vlees verdeeld wordt, een offer aangericht en daarbij een varken, een hond en een kip geslacht. Van het kipenvlees wordt aan goden en voorouders geofferd, waarbij de *to minaa* als offeraar optreedt. Op de feestplaats aangekomen op de dag van het *ma'palao*, bestijgt de *to minaa* de *bala'kaian* en vraagt zegen aan de overledene, *ma'bala kolong*, „de hals omheinen” (w.s. tegen slechte invloeden). Later, nadat de dode een jaar of langer in het graf gelegen heeft, heeft in Baloesoe het *mangoela'i*, lett. „verjagen” plaats, het *ma'tomatoea* van Kesoe'. Dan worden varkens en een buffel vóór het graf geslacht; de dodeninwikkelaar brengt het offer aan de dode; daarna offert de *to minaa* aan de voorouders. De avond daarop wordt een offer aan de voorouders gebracht aan de Westzijde van het huis van de overledene; dit offer wordt door den *to minaa* opgedragen.

Na enige andere offers heeft dan ten slotte het *meraoek*-feest plaats, waarbij de dode als hij een machtig en rijk man is, als god wordt aangeropen. In Baloesoe en voor degenen, die de adat volgen van het stamhuis Soeloekan, wordt het *meraoek*-feest gevierd, in andere streken van het Kesoe'se het *mangrara pare* (zie boven), in Pangala' heeft dan het *maro*-feest plaats, bij welke feesten de *to minaa* de leider is.

In Pangala' bestaat de gewoonte de buffels die uit andere streken door familieleden of anderen op een dodenfeest geleverd worden, te gaan halen. Komt men dan met die buffels in het eigen dorp aan, dan wijst de *to minaa* die buffels aan als voor de dode bestemd.

Wordt een nieuwe steen op de feestplaats opgericht, dan wordt door de *to minaa* met een *pesese*, een stok met een ijzeren schopje van onder (een sawahwerk-tuig), een weinig aarde uitgegraven en in het gat een stukje *pamoentoe* „braadpan”, en een gele kraal gelegd, in een pisangblad gewikkeld, en daarna aan goden en voorouders geofferd.

Wordt een nieuwe *lake-lakean*, „huisje voor de dode op de feestplaats”, opgericht, dan wordt vooraf geofferd door de *to minaa*.

Bij het aanleggen van een nieuwe feestplaats wordt een stukje „braadpan” in den grond gestopt en door de *to minaa* geofferd. Er worden dan een kip, een hond en een varken geslacht.

Wanneer de bamboe voor de *toeang-toeang* (zie boven) gehakt zal worden, tooit de *to minaa* in Pangala' zich met platte koperen horens, en wapent zich met lans, zwaard en schild. Alvorens de bamboe gekapt wordt steekt de *to minaa* er met zijn lans in. Er worden dan een kip, een hond en een varken geofferd.

Wanneer een aanzienlijk *to minaa* overleden is, wordt hij bezongen door twee ambtgenoten, *disinggi*. Dit heeft plaats de dag voorafgaande aan die op welke de overledene uitgedragen wordt naar de feestplaats. Daarna wordt het lijk op het vloertje van de rijstschuur geplaatst, en daarna de bovengenoemde *toeang-toeang* van de galerij voor het huis naar de rijstschuur gebracht. De beide *to minaa* blijven dan de gehele nacht aan die bamboe's schudden. De dag volgende op die, op welke de dode naar de feestplaats wordt uitgedragen, wordt in Pangala' een buffel, door de kinderen van de overledene geleverd, toegewezen aan de menschen van een

paar bepaalde dorpen (Tikala, Tojasa, Lo'ko' Lemo en Boentoe). Aan de neusring van die buffel wordt een band met munten bevestigd, welke de *to minaa* aan het andere uiteinde in de hand neemt. De *to minaa* wijst dan die buffel, die niet geslacht wordt (*ditaa toeo*, „levend verdeeld”, d.w.z. waarop ieder van de genoemde dorpen voor een deel aanspraak kan maken) aan die dorpen toe.

Wanneer, nadat al de offers voor de dode volbracht zijn, de weduwe gaat hertrouwen, moet er ten haren huize een kip geslacht worden door de *to minaa*, die niet aan goden en voorouders geofferd wordt. De *to minaa* spreekt een zegenwens uit over de weduwe.

3. Het Loon van de *to minaa*.

Over het loon van den *to minaa* op het *lapa' kasalle*-feest zie het bovenaangehaalde opstel van J. Kruyt, bl. 50, 51, 57, 65, 70 en 71.

Bij het *ma'tete ao'*-offer krijgt hij een halve voorpoot en de borst van het varken. Bij het *ma'rebongan didi* is het loon 12 oeng; bij het *ma'tadoran* en *menammoe*, wanneer een kip geslacht wordt, loon: de kop, de borst en een poot; wanneer een varken bij het *menammoe* wordt geslacht dan hetzelfde loon als bij *ma'tete ao'*. Bij het *manganta'* en *ma'parekke pare* is het loon een voorpoot van het varken. Bij het *ma'pallin* idem als bij *menammoe* en nog drie oeng geld. Bij het *oentangsoei kajoe* idem als bij *menammoe* en nog 3 oeng. Bij het *lika' biang* eveneens en nog 3 oeng. Bij het *boeak soeroe'* als bij *ma'tete ao'* of *manganta'* en nog 24 oeng. Bij het *oessembang biang* geen loon. Bij het *sembang tindo* 24 oeng. Bij het *alonan biang* als bij *menammoe* plus 3 oeng. Bij het *oerrara kandeian bai* en *ntammoei lalan tedong* geen loon. Bij het *meraoek*-feest ontvangt de *to minaa* $1\frac{1}{3}$ van de achterpoot van de buffel en de voorpoot van het varken. Bij het *mangrara pare* de voorpoot van het varken.

Wanneer de *to minaa* bij een bevalling geroepen wordt, ontvangt hij geen loon. Wordt ten behoeve van een kinderloze vrouw geofferd, dan ontvangt hij een halve voorpoot en de borst van het varken of ingeval van een kip: de kop, borst en een poot. Wanneer de *to minaa* offert voor iemand, die de roeping tot *boerake tambolang* ontvangen heeft, dan krijgt hij geen loon.

Wanneer de *to minaa* geroepen wordt bij het uittrekken ten strijde, ontving hij een buffel als loon, wanneer men overwonnen had. Bij het uitgaan om wraak te nemen ontving de *to minaa* geen loon voor zijn litanie. Bij een huwelikssluiting ontvangt hij geen loon, wel een aandeel in het vlees.

In Pangala' tekende ik nog als loon van de *to minaa* op: Het loon van het *massingg'i*, het uitspreken van de lofprijzing en zegenbede op het *ma'boed'*-feest hangt van de gegoedheid af van degeen, die geprezen wordt, en varieert van 5 cent tot 2 rijksdaalders. Bij het *massoe-roe'*-offer ontvangt de *to minaa* 24 oeng, bij het *oerramboe tangi'* en het offer aan de voorouders voor het graf en het *soerak tedong*, „het toespreken van de buffel” op het *meraoek*-feest, eveneens.

Bij de offers op het dodenfeest ontvangt de *to minaa*, wanneer hij komt om te *ma'kakaroen* (komt vaststellen, of het *dirapa'i* zal gevolgd worden of niet), geen loon, evenmin bij het voorstellen van een nieuwe naam. Bij het slachten van de buffels bij de *ma'batang*- en *ma'palao*-plechtigheid krijgt de *to minaa* de rechtervoorpoot van een der buffels.

In Pangala' deelde men mij mede, dat wanneer een nieuwe steen op de *pantoenoean*, „slachtplaats”, wordt opgericht, waarbij geofferd wordt, de *to minaa* 1 soekoe aan geld ontvangt. Na het steken van de bamboe, die als *toeang-toeang* zal dienst doen, ontvangt de *to minaa* 1 buffel of 6 tot 4 rijksdaalders als loon, waarvan de helft aan de feestgever wordt teruggegeven om er een

varken voor te kopen om „daarmee zegen bij de dode te gaan kopen”.

Bij het aanleggen van een nieuwe *pantoenoean* ontvangen alle daarbij werkzaam geweest zijnde *to minaa* te zamen 6 rijksdaalders. Na het schudden van de *toeang-toeang* krijgen de beide *to minaa*, die dat deden (op de dag voorafgaande aan die, op welke de dode uitgedragen wordt naar de feestplaats) de kop van de geslachte buffel en het geslachte varken. De kip die aan het uiteinde van de band van de *toeang-toeang*, waar deze op de feestplaats aan het dodenhuisje, de *lake-lakean*, bevestigd is, is opgehangen, wordt door een der *to minaa* meegenomen. De *to minaa* ontvangt de kop van de buffel, de *tandi rapasan*, in Pangala' *pa'kampa taoe-taoe*, „de waker over de beelden” geheten.

II. De Boerake.

1. Oorsprong en Positie van de Boerake.

Onder de in Kesoe' en Pangala' genoemde acht kinderen van Datoe Laoekoe', die de voorvaders zijn van de verschillende ambstdragers in de Toradja-maatschappij, zoals b.v. Datoe Mangkamma', de voorvader van de *indo' padang*, „de voorgangers bij de rijstbouw”, Pande Palioe, de voorvader der smeden, komt de voorvader van de *boerake* niet voor. In mededelingen mij gedaan door den *to minaa* Ne' Pong Pasero van Pangrante (Kesoe') worden als kinderen van Datoe Laoekoe' genoemd: de *indo' padang*, de *to menani* (de zangers op het *ma'boea*-feest), de *to ma'gandang* (eveneens een functionaris op het *ma'boea*-feest), de voorouder van de *to ma'pakianak*, „de vroedvrouw”, de voorvader der *to minaa*: Kamboeno Langi', der *parenge'* (adathoofden): Taoe Paa, der dodeninwikkelaars: Poendoe Kasisi', en verder Londong di Langi', en ook de voorouder der *boerake*, wiens naam niet genoemd wordt.

In de mededelingen van bovengenoemde *to minaa* aan de Heer Van de Loosdrecht wordt vermeld, dat op het huweliksfeest van de kinderen van Londong di Langi' te Roera de feestplaats in de diepte verzonk met de feestvierenden, onder welke zich ook bevonden vier personen, geheten To Boerake, Gandang Pamelongan (*pamèlongan* betekent „zeurderig, zoals een kind, dat alles wil hebben, wat het ziet”; *mebelong*, „zeurderig”), Pong Laang Tandoek („de hardhorenige”), en To Toembang. Drie van deze namen wijzen op het *la'pa'*-feest, namelijk To Boerake, To Toembang (dit zijn de vrouwen op het *la'pa'*-feest, die onderworpen zijn aan de verbodsbepalingen), terwijl Gandang Pamelongan doet denken aan de *to ma'gandang*, die eveneens een rol spelen op genoemd feest.

In mededelingen aan mij van genoemden *to minaa* heet het ook, dat de *boerake moelanna*, de eerste boerake, met den *to pedoedoeng tandoek*, de *to menani* (zie boven) te Roera ook mede verzwolgen werden. Daarna ging Londong di Langi' den Hemelheer om raad vragen en werd hem opgedragen Soeloara' en Boea Oeran te roepen. Zij richtten het zoenoffer aan: *oenampa pengkalossoran* „zij smeeden de schuldbekentenis”. Naar Van de Loosdrecht op gezag van Ne' Pong Pasero medeelt, droeg Poeang Matoea Londong di Langi' op een zwarte kip te slachten, *ma'pallin*, en een varken om de schuld aldus op die over te dragen: *mangramboe langi'*.

In Pangala' werd den Heer J. Kruyt en mij verteld, dat de bovengenoemde *to minaa* Soeloara' en Boea Oeran na het oordeel over Roera de overgeblevenen schuld deden bekennen en daarna het *la'pa'*-feest werd aangezicht. Hierbij wordt echter niet vermeld, wie als *boerake* optrad daarbij.

Volgens Ne' Panda, *to minaa* te Angin-angin, daalde de eerste *boerake* uit de hemel neer, de *soekaran aloek*, „de bepalingen of inzettingen van de adat” volgende (*soeka'* = Mal. *soekat*, „meten, overleggen”). Zij daalde

te zamen met de voorvader der *to minaa* en der *indo padang* neer. Zij daalde langs de hemeltrap neder en kwam aan in het Zuiden, aan de stuit van het veld, de horizon in 't Zuiden.

Toen daalden eveneens neer het kind van den hemelsen *to menani*: To Sioeang Tandoek, „degeen die een horen bij zich draagt” geheten; en van den hemelsen *to ma'gandang*: To Massarong Koemba, „degeen, die de zachte inhoud van de bladnerf van de niboengpalm tot zonnehoed heeft” geheten; benevens het kind van den hemelsen dodeninwikkelaar: Massaongko siling-siling, „die een blinkende muts draagt” geheten.

Volgens Ne' Panda waren Boea Oeran, die van de hemel op de Sesean neerdaalde, en Soelara' de eerste *boerake tatikoe* (zie beneden). In Pangala' zijn zij de *to minaa*, die na de ramp te Roera het schuldoffer aanrichtten. Boea Oeran trad op de Sesean reeds als *boerake* op volgens Ne' Panda. Op de Sesean bevindt zich nog het stamhuis (*tongkonan*) Boea Oeran.

De *boerake* zijn te onderscheiden in *boerake tatikoe* en *boerake tambolang*. De eerste ontleent haar naam aan een vogeltje met een scherp geluid, iets kleiner dan de *kaloko'*. In Pangala' draagt zij ook de naam van *boerake tattioe'*; de *tattioe'* is een vogel kleiner dan de *tatikoe*. Er zijn enige verhalen, waarin de *tattioe'* optreedt, b.v. het verhaal van de *tattioe'* met het hert (Barana', landschap Tikala): De *tattioe'* had haar eieren in een rijstveld gelegd; die eieren zouden weggehaald zijn door de oogsters van het veld, als niet het hert zich door hen had laten achtervolgen; uit dankbaarheid voor die dienst kwam de *tattioe'* het hert later te hulp, toen het in een strik gevangen zat, door zijn lichaam met maden te bestrijken zoodat het hert al dood en vergaan scheen en losgelaten werd.

De *tambolang* is de grote grauwe reiger. Waarschijnlijk moet de naam *tambolang* het grote, forsere, mannelijke uitdrukken tegenover *tatikoe*, het kleine, zwak-

kere, vrouwelike. De *boerake tatikoe* namelijk zijn echte vrouwen, de *boerake tambolang* mannen, die nadat zij de inspiratie tot het *boerake*-schap ontvangen hebben, zich verder als vrouwen voordoen. De *boerake tambolang* treedt op in het Ma'kale'se, in Kesoe', Madandan en Boentao'. In de overige streken van Rante Pao oefent zij haar werkzaamheid niet uit. In het complex Nonongan van Kesoe' valt de kampong Saloe buiten het gebied van de *boerake tambolang*. Werd daar vroeger het *la'pa' kasalle*-feest gevierd, dan werd de *boerake tatikoe* uit Rioe (landschap Tikala) geroepen. De *boerake tatikoe* werd echter wel ontboden naar Kesoe' en Ma'kale, wanneer daar een *la'pa' kasalle*-feest gevierd werd. Men liet dan een *boerake tatikoe* uit Pangala' of Rioe komen. Deze soort *boerake* worden aangetroffen in Pangala', Tikala, en Lempo in de buurt van het Bori'sche gelegen.

In Pangala' deelde men mij het volgende omtrent de *boerake tatikoe* mee: Zij is een *to makaka*; een onvrije treedt niet als *boerake* op. Het ambt is erfelijk. Wanneer een *boerake tatikoe* een dochter heeft, volgt die haar moeder op, haar zonen worden *to ma'gandang* (zie boven). Die *to ma'gandang* worden dan ook *boerake* genoemd.

Door de *boerake tatikoe* worden dezelfde goden aange-roepen, als door den *to minaa*. De *boerake* wordt in haar werk bijgestaan door den deata Kesoe', Polopadang.

In Pangala' treedt de *boerake* ook op op het *meraok*-feest (zie boven); zij bestrooit de te slachten buffel met gepelde rijst, daarna spreekt de *to minaa* die buffel toe, waarbij de *boerake* haar trom slaat: *ma'garatoeng*.

Een *boerake tatikoe* wordt bij haar overlijden in het graf harer familie bijgezet. Voordat zij naar de feest-plaats wordt uitgedragen op het dodenfeest voor haar, wordt, evenals op een overleden *to minaa*, wanneer hij een invloedrijk en goeod man is, ook op haar een lofrede

gehouden: *disinggi'*. Een *boerake tatikoe* kan huwen met een *to minaa*.

Omtrent de *boerake tambolang* deelde de *to minaa* Ne' Panda mij het volgende mede: Dit ambt gaat niet over van ouder op kind. Het zijn mannen, die als *boerake tambolang* optreden. Zij worden daartoe door de *deata* geroepen. Die roeping maakt zich kenbaar door biezondere verschijnselen. Het lichaam van zo iemand gaat trillen, hij geraakt in extase, drukt zich het zwaard in de buik, hij kan het lichaam in een bamboe waterkoker en in een stenen watervat doen ingaan en daarin rondzwemmen. Zijn lichaam wordt dan, zoals de *to minaa* Ne' Kendek van Saloe (Kesoe') het uitdrukte, opnieuw gevormd door de *deata*, en tot een vrouw herschapen. Het proces dat met zo iemand plaats heeft, wordt *naaloek deata* genoemd: „beadat door de goden”. Een zoon van zulk een *boerake tambolang* (namelijk een zoon van hem uit zijn huwelijk, voordat hij *boerake* werd) kan ook zulk een roeping ontvangen, en als *boerake* gaan optreden; maar ook ieder ander kan daartoe geïnspireerd worden. Deze toestand van extase kan 3 tot 4 maanden duren, en dan wordt zo iemand weer normaal. Geschiedt dat niet vanzelf, dan wordt hij op een *maro*-feest behandeld, en wordt door de manipulaties en plechtigheden, die daarbij onder leiding van den *to ma'damp*i, den medicijnmeester, plaats vinden, zijn geest weer tot de orde geroepen. Is hij weer normaal geworden, dan wordt te zijnen huize door den *to minaa* een varken of kip geslacht en het offer in 6 porties op het trapportaal aan de Oostzijde van het huis aan de *deata* opgedragen. De avond te voren wordt een zwarte kip geslacht en aan de voorouders, *to matoea* geofferd. Dat offer wordt in 6 porties buiten beneden aan de Westzijde van het huis neergelegd. Daarna gaat zo iemand op het eerstvolgende *la'pa' kasalle*-feest in de leer bij een *boerake* en gaat dan later zelf als *boerake* optreden. Het gebeurt ook wel

een enkele maal, dat zo iemand uit eigen inspiratie de gebruikelijke litanie weet op te zeggen.

Na de roeping tot *boerake* gaat zo iemand zich als vrouw kleden en gedraagt zich verder als vrouw. Hij gaat het rijstveld niet meer bewerken, maar gaat een huwelijk aan met een man, die zo'n *boerake* dan verder verzorgt.

In het La'bo'se kreeg een kind van een dodeninwikkelaar de inspiratie tot het *boerake*-schap, Toemba Bangla heette hij. Hij was reeds getrouwd en had al kinderen. Hij ging zich nu als vrouw kleden, scheidde van zijn echtgenote, en ging een man huwen. Zijn kinderen spraken hem daarop met moeder aan. Aangezien hij een kind was van een dodeninwikkelaar, wilde men hem liever niet als *boerake* laten optreden, en daarom nam hij de mannen-kleding weer aan, en gingen zijn kinderen hem weer vader noemen.

Een *boerake tambolang* wordt in het graf harer voorouders bijgezet. Wanneer haar man gestorven is, neemt zij de verbodsbepalingen van de weduwe in acht. Wanneer zij sterft is haar man *to baloe*, „weduwenaar”, en neemt de rouwvoorschriften in acht; ook de andere familieleden houden de rouwgebruiken (*maroo'*). De ziel van een *boerake* verblijft ook in het zielenland Poeja en heeft daar geen aparte verblijfplaats.

Een *boerake tambolang* kan gehuwd zijn met een *to minaa*. Die huweliksplechtigheid geschiedt op dezelfde wijze, als bij andere personen. Scheidt een *boerake* van haar man, dan behoeft zij geen boete (*kapa'*) te betalen; ook wordt haar door haar man bij verlaten geen *kapa'* betaald. Een *boerake* kan ook met den *to ma'gandang* gehuwd zijn. Op een *boerake tambolang* wordt geen lofrede gehouden (*disinggi'*) na haar overlijden, als op een *boerake tatikoe*.

De *boerake tambolang* wordt *tangdo' kaloea'* genoemd, d.i. „de ruime voorgalerij”; de *to menani*: *boea pare*,

„de vrucht van de rijst”; de *to ma'gandang: dipatoo balo'*, „die als heilaanbrengend verzorgd wordt”.

Omtrent het hermaphrodit-zijn van de *boerake tambolang* heb ik nog geen voldoende gegevens kunnen krijgen. Van sommigen hunner wordt medegedeeld, dat voordat zij zoodanig optraden, ze vrouw en kinderen hadden. Men beweert echter ook, dat sommigen harer hermaphrodit zijn. Van een Boeginese vrouw te Rante Pao wonende wordt gezegd, dat ze een halfslachtig wezen is; ze wordt daarom wel *boerake* genoemd.

In het landschap Sa'dan viert men het *la'pa'*-feest niet, en worden geen *boerake* aangetroffen.

Tegenwoordig vindt men weinig *boerake tambolang* meer. Het *la'pa' kasalle-feest* wordt in Kesoe' en Boentao' en Ma'kale niet meer gevierd. Naar men beweert komen de kosten van zulk een feest geheel op één persoon neer, de *ampoe boea'*, en daarom ziet men er tegen op. Het heet ook, dat sinds de komst van het Gouvernement geen personen meer de roeping tot het *boerake tambolang*-schap ontvangen.

Door Ne' Kendek van Saloe (Kesoe') werd mij *Boerake Manakka* genoemd als voorouder van de *boerake tatikoe*. *Boerake manakka* is de soort *boerake*, die de muizen voor hun *ma'boea'*-feest zochten, en in welke hoedanigheid de kat optrad (mededeling van Ne' Panda te Angin-angin). *Manakka* is „vlug van geest, veel tegenwoordigheid van geest bezittend”.

Nog vallen enige gebruiken te vermelden ten aanzien van een overleden *boerake tambolang* in acht genomen: Wanneer het stoffelijk overschot haar huis wordt uitgedragen, mag dat niet langs de trap geschieden, maar moet de voorgevel aan de Noordzijde van het huis open gemaakt worden, en wordt het lijk langs een bamboe ladder naar beneden gebracht. (De weggebroken planken worden later weer op hun plaats teruggebracht en de opening weer dicht gemaakt). De zijden van die ladder zijn behangen met

de uitgeplozen jonge bladen van *Arenga saccharifera*. Te voren stijgen vier *to makaka*, die *tabang*-takken (*Dracaena terminalis*) aan weersijden van het hoofd gestoken hebben, die ladder op; zij bestrijken met een *tabang*-tak, die ze in de rechterhand houden de dode en brengen die tak dan naar beneden, waar ze weggevoerd wordt. Die vier mannen mogen niet behoren tot degenen, die de rouwgebruiken ten behoeve van de dode in acht nemen. Ook de dodeninwikkelaar mag niet aan die handeling deelnemen. De menschen die niet rouwen (*maroo'*) eten dan geel gemaakte rijst. Wordt het lijk naar de slachtplaats der buffels gedragen, dan voeren de genoemde vier mannen de *manganda'*-dans uit, de gebruikelijke dans van het *ma'boea'*-feest, en hebben het daarbij gebruikelijke belletje (*bangkoela'*) of de bamboeklepper (*la'pa-la'pa*) in de hand, maar ze hebben het hoofd niet getooid met de met munten belegde buffelhorens. Op de weg naar het graf voeren zij ook weer die dans uit.

In Tadongkon (Kesoe') wist men mij nog me te deelen, dat de rouwdragenden voor een *boerake tambolang* geen mais mogen eten; zij eten de andere gebruikelijke knollen, gierst enz.

Ne' Ambo' van Boerake (Ma'kale) vertelt, dat er eenzelfde aantal gebruiken in acht genomen wordt voor de vorst (*poeang*), de *boerake* en de *to menani*. De openingen van hun draagbaar wordt dichtgestopt met *tabang*-blad en *poesoek* (jong uitgeplozen blad van de suikerpalm), wanneer hun lijk uitgedragen wordt, en *tagari* (*dianella ensifolia*) wordt gebrand in de haard van het huis, waar hun lijk bewaard wordt, wanneer men hen spijzigt. Alleen voor de *boerake* wordt de gevel van het huis opengemaakt; dit geschiedt niet voor de *poeang* en de *to menani*. De gevel van de Noordzijde van het huis, de *lalan deata*, „de weg der goden”, in tegenstelling tot de Zuidgevel, die *lalan bombo*, „weg der dodenzielen” heet, wordt opengemaakt, en het lijk

langs de *lindo para*, „de schuinoverhellende voorgevel”, naar beneden gedragen.

Ne' Panda van Angin-angin vertelde mij verder nog, dat wanneer een *boerake tambolang* iemands huis betreedt, een varken geslacht wordt, en daarvan in 6 porties aan de goeden geofferd wordt. Die 6 porties worden beneden aan de Zuidzijde van het bamboestel, waarop het varken boven het vuur geschroeid wordt, neergelegd.

Betreedt de *boerake tambolang* een rijstveld, waar men bezig is te oogsten, dan biedt men haar 12 bossen rijst aan, van welke zij er 2 teruggeeft, nadat zij de beide bossen aaneengebonden heeft, of de stengels van de bossen omhoog omgebogen heeft. Die beide bossen worden dan tot zaaipadi bestemd. Dit gebeurt eveneens, wanneer de *boerake tambolang* bij een rijstschuur komt, waarin men bezig is de rijst op te bergen, of op de droogplaats van de rijst, waar men juist bezig is de rijstbossen te drogen. Daarbij spreekt de *boerake* dan de volgende woorden:

Namemba'ka' toe pare
naponno alang
nakianak toe taoe
nakianak toe tedong
nakianak toe bai
nakianak toe manoe

d.i. „Moge de rijst overvloedig zijn, de rijstschuur gevuld, de mensen kinderen ontvangen, de buffels jongen, de varkens jongen, de kippen zich vermenigvuldigen”.

Ten opzichte van de *to menani* deelde Ne' Panda mij nog mede, dat zij tot den *kaoenan*- en den *to makaka*-stand kunnen behooren, en het ambt overgaat van vader op zoon. Dit geldt ook van de *to ma'gandang*. De *to menani* en *to ma'gandang* kunnen ook als *to minaa* optreden.

2. Werkzaamheden van de Boerake.

In de streek Rioe (landschap Tikala) en Pangala' wordt het *la'pa' kasalle*-feest nog geregeld gevierd.

In 1919 had er een in het dorp *To'jasa* (Rioe) plaats, en in 1920 weer een te *To'jasa* en een te *Ta'ba'* (Rioe).

Van de werkzaamheden daarbij door de *boerake tatikoe* verricht, vindt men een beschrijving in het bovenaangehaalde opstel van den Heer J. Kruyt.

In het Kesoe'sche kwam dit feest vroeger geregeld voor. Pong Sibaoe, een *to minaa* van een goede 50 jaar, had het sinds zijn jonge jaren tot aan een tien jaar geleden vijfmaal medegemaakt te Ba'tan. Het laatste tiental jaren is het *la'pa' kasalle*-feest in Kesoe' niet meer gevierd. Wel wordt het *la'pa' padang*- of het *ma'boea'*-feest nog geregeld gevierd, waarvan de Heer J. Kruyt een beschrijving gaf, zoals het in Baroempoe wordt gehouden. In het landschap Kesoe' werd het in 1916 in het dorp Tadongan gevierd, in 1919 in Kanoe-roean (onderdistrikt Nonongan van Kesoe'), in 1920 in Angin-angin, in 1921 achtereenvolgens in Mengke'pe', Karatoean, terwijl het nog in Tandoeng zal gevierd worden, in beide laatstgenoemde dorpen echter na het uitplanten van de rijst. In Pangala' wordt het *la'pa' padang*-feest zelden gevierd. Bij dit laatste feest treedt in Kesoe' de *boerake* niet op.

Ook vervult de *boerake* geen rol op het *boea' kale*-feest in Baroempoe. Dat feest wijkt belangrijk af van het in de andere streken van het Rante Pao'se gebruikelijke *boea*-feest, vanwege het doden van een mens bij die gelegenheid in Baroempoe. In dat opzicht sluit het zich aan bij de *ma'boea'*-gebruiken van de To Rongkong en de To Seko. Ook in andere opzichten wijkt de adat van de Baroempoe-mensen af van die der Toraa, zoals zijzelf de lieden van Pangala' en de andere streken van Rante Pao noemen.

Volgens de mensen van Pangala' werden in de oude tijd de *boea'*-gebruiken door Tangdi Lino, Pabane,

Amba' Boenga en Tandililing voor de verschillende streken van uit Marinding in Mengkendek (Ma'kale) bepaald. Aan de streken Bitoeang, Awan (Pangala'), Baroempoe en Lo'ko' Oeroe in Pangala' werd het *boea'dena'* toegewezen, waarbij op de feestplaats geen stelling (*gorang*) wordt opgericht, en de buffels eerst gedood en daarna toegesproken worden (*disoerak*).

In Pangala' speelt ook de *boerake* een rol op het *meraoek*-feest; zij bestrooit de buffels met gepelde rijst, waarna ze worden geslacht.

In sommige streken van de onderafdeling Ma'kale treedt de *boerake* ook bij andere gelegenheden op. In het landschap Nalepe' wordt de *boerake* gehaald, wanneer er een zieke in huis is. Dan worden een varken en een kip geslacht. Zij bestrijkt de zieke met een *dracaena*-blad, en bespuwt hem of haar met sirihekauw-sel. Die plechtigheid heet *ma'boerake*. In Simboeang wordt na de voltooiing van een huis de *boerake* geroepen en wordt er onder haar leiding geofferd; die plechtigheid heet ook *ma'boerake*.

3. H e t L o o n v a n d e B o e r a k e .

Betreffende het loon van de *boerake tatikoe* is een en ander vermeld in het bovenaangehaalde opstel van J. Kruijff op blz. 57, 68, 69, 70 en 71.

In Pangala' deelde men mij mede dat het loon van een *boerake* bij het *mamoelloe'*, het *metangdo'*, het *mangissi* en het *mamoelle laka rante* telkens 60 oeng (besnoeide dubbeltjes) bedraagt.

Ne' Panda vertelde mij, dat in Kesoe' het loon van de *boerake tambolang* na afloop van het *la'pa' kasalle* een buffel bedroeg. Bij het *mamoelloe* ontving zij 60 oeng, eveneens bij het *ma'pangissi* en het *ma'tangdo'*.